

80 jaar vrijheid

Oorlog en vrijheid in Hattem

1940

1945

Voorwoord

Aan de leerlingen van de basisscholen in Hattem

Wij zijn na de Tweede Wereldoorlog geboren. En we hebben (bijna) geen van allen honger, oorlog, verraad, racisme of discriminatie meegemaakt. Bijna geen van allen, want er zijn leeftijdsgenoten, ook in Hattem, die daar wel afschuwelijke ervaringen mee hebben, bijvoorbeeld vluchtelingen.

Wij kunnen ons vaak niet voorstellen welke keuzen mensen in oorlogstijd moesten maken. Kiezen is soms één van de moeilijkste dingen in het leven en soms ook eigenlijk niet. We maken de hele dag keuzes zonder dat we het weten. Er zijn ook keuzes voor ons gemaakt: je kunt niet kiezen of je wel of niet naar school gaat. Dat is een wettelijke verplichting. De Nederlandse grondwet zorgt ervoor dat mensen in vrijheid met elkaar kunnen leven. We moeten ons allemaal houden aan de regels in de wet. Dit betekent dat je geen dingen mag doen waar je anderen kwaad mee doet of waarmee je de regels overtreedt. Maar je mag wel zelf bepalen wat je gelooft, denkt, doet of hoe je er uitziet. Hierbij laat je je vaak leiden door je waarden en normen.

Waarden en normen

Waarden geven aan wat je belangrijk en waardevol vindt in je leven. Normen zeggen iets over hoe jij vindt dat mensen horen te leven. Jouw waarden en normen zijn vaak hetzelfde als die van de mensen met wie je veel omgaat. Zoals je familie, vrienden en klasgenoten. Ook je opvoeding en de cultuur waarin je leeft, zijn van invloed.

Wat is respect?

Respect betekent letterlijk 'eerbied'. Respect hebben houdt in dat je accepteert dat mensen van elkaar verschillen op het gebied van geloof, opvoeding of cultuur. Mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar, ook al doen ze dingen anders. Soms verwijten we andere mensen dat we geen respect van ze krijgen. Vaak heeft dat te maken met onze eigen houding.

Door respect te geven, krijg je het meestal ook. Als je openstaat voor de ander en de verschillen kan waarderen, krijg je zelf ook respect.

Respect betekent:

- Openstaan voor anderen
- Accepteren van verschillen tussen mensen
- Niet discrimineren

Laat je horen!

Het is moeilijk je stem te laten horen als anderen dat niet doen. Het vraagt om lef. Het is makkelijker om mee te doen met de groep, zelfs al ben je het niet eens met wat er gebeurt. Veel mensen ontwijken of negeren lastige situaties. Begrijpelijk, want je wilt zelf niet in de problemen komen.

Een zaak van leven of dood

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het nog veel moeilijker om je stem te laten horen. Er waren maar weinig mensen die durfden te protesteren tegen de Duitse bezetter. De meesten pasten zich aan en deden alsof ze niet wisten van Jodenvervolging. Mensen kwamen voor afschuwelijke keuzes te staan. Als je je verzet tegen de nazi's kon het een zaak van leven of dood worden. Toch waren er mensen die zich ondanks dit gevaar durfden te verzetten.

Hopelijk doet het lezen van dit boekje jullie beseffen hoe belangrijk onze vrijheid is, niet alleen toen, maar ook nu en in de toekomst!

Marleen Sanderse
Burgemeester van Hattem

Inhoud

Voorwoord	3
Het begin van de oorlog in Hattem	5
Het verzet in Hattem	6
Jodenvervolging in Hattem	8
Verhaal ‘Verboden voor Joden’	10
Stolpersteine in Hattem	13
Verhalen over bombardementen op en rond de Gapersweg	16
Het laatste oorlogsjaar	17
Bevrijding van Hattem	18
Verhaal ‘De peukieszuiker’	20
Monumenten in Hattem	21
Verhaal ‘De Jodenster’	30
Verhaal ‘Kind in de oorlog’	31
Verhaal ‘Armoede voor en in de oorlog’	32
Verhaal ‘Wij dachten dat er niets mis zou gaan’	33
Verhaal ‘Herinneringen uit het Rode Dorp’	34
Verhaal ‘Een leven verloren in de laatste oorlogsdagen’	35
Leestips	36
Puzzel	37
Colofon	39

Het begin van de oorlog in Hattem

10 mei 1940

Het was kwart over vier in de vroege ochtend op de vrijdag voor Pinksteren. Bijna alle Hattemers sliepen nog.

Burgemeester Honcoop werd wakker gemaakt door een boodschapper van het leger. Die was op de fiets gekomen. De burgemeester kreeg van hem het bevel dat alle Hattemers de stad moesten verlaten. Het was oorlog!

De regering verwachtte dat er rond de IJssel bij Hattem fel gevochten zou gaan worden. Daarom moesten alle Hattemers hier vandaan.

Opgeblazen bruggen

Om zes uur 's ochtends werden de IJsselbruggen en de brug naar de Hoenwaard opgeblazen door het Nederlandse leger. Ze hoopten dat de Duitsers daardoor niet zo snel de overkant van de rivier zouden bereiken.

Om negen uur in de ochtend begon de gedwongen evacuatie naar Wezep, Oldebroek en Heerde. Lopend, met kruiwagens of kinderwagens met beddengoed. Of met zwaarbeladen fietsen aan de hand. Bejaarden en zieken mochten zitten op harde, platte wagens die getrokken werden door paarden. Gelukkig was het die dag mooi weer.

Maar er werd niet gevochten bij Hattem.

Bij Deventer legden de Duitsers een noodbrug over de IJssel. Ze waren heel snel aan de overkant. Om twee uur 's middags waren ze al in Zwolle.

Die zondag konden de evacuees weer naar Hattem terugkeren. De dinsdag na Pinksteren, op 14 april, gaf Nederland zich over.

Je kon al gauw weer met de trein reizen. Reizigers van Amersfoort naar Zwolle moesten in Hattem uitstappen en met een veerpont naar Zwolle. Maar al in juli was de spoorbrug zo ver hersteld dat er weer een trein over kon rijden.

Aardedonker

In het eerste bezettingsjaar merkten de Hattemers niet zo veel van de oorlog. Er kwamen niet zoveel Duitsers langs in Hattem. Het leven ging weer zijn gangetje. Elk huis kreeg wel minder stroom en brandstof. 's Avonds was het aardedonker. De ramen moesten helemaal dichtgeplakt zijn. Er mocht geen streepje licht naar buiten komen. En tussen 20.00 en 04.00 uur mocht je niet op straat komen.

In deze begintijd leek alles nog mee te vallen. Maar dat zou snel veranderen...

Het verzet in Hattem

Het verzet tegen de oorlog begon toen de Nederlandse soldaten, die in mei 1940 waren vrijgelaten, zich weer moesten melden en toen ook andere Nederlandse mannen zich moesten opgeven om in Duitsland te werken.

Het verzet begon in Twente en sloeg over naar de Veluwe en Zwolle. Veel mensen gooiden het werk neer. In Hattem werd ook gestaakt. De winkels en het postkantoor gingen dicht. Ouders haalden hun kinderen van school. Ook drie fabrieken gingen dicht.

Op de emaillefabriek 'Gelria' aan de Hoopjesweg was een NSB'er chef (die werkte dus samen met de Duitsers). Je kunt je wel voorstellen dat die boos was!

Voedselbonnen

In Hattem waren ook bijkantoren van het Centraal Distributiekantoor (CDK) waar de vellen met ingeleverde bonnen uit een deel van Nederland werden verzameld en vernietigd. De kantoren zaten in de Franse School, op de Hezenberg en in de (oude) Van Heemstraschool. Ook deze kantoomensen gingen in staking.

Alleen de Hagenaars die nog maar net in de Van Heemstraschool werkten aarzelden. Ze moesten een duwtje in de rug krijgen van de Hattemers. 'Als je niet meedoet, ben je je (pension)bed kwijt' zeiden de Hattemers tegen de Hagenaars. En daarna deden zij ook mee.

De nazi-leiders waren natuurlijk woedend. Zij lieten grote biljetten ophangen. Daarop stond te lezen dat iedereen die aan de staking meedeed, direct zou worden doodgeschoten. Daarna durfden de mensen niet verder te staken.

Veel mensen doken onder. De Duitsers wilden die mensen opsporen en gingen vaak elk huis doorzoeken. In Hattem zelfs twee maal binnen een week. In totaal werden 200 mensen doodgeschoten. In Hattem vielen geen slachtoffers, wel in Heerde.

Daarna werd het verzet sterker.

Verzetsgroepen

Ook in Hattem werkte de L.O. (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers). Ze stalen bonkaarten en ze vervalsten stem-pels, persoonsbewijzen en stamkaarten. Ook de mensen die bij het Centraal Distributiekantoor en in het gemeentehuis werkten hielpen de L.O. stiekem.

Vanuit Huize Richmond op de Vuursteen-berg was een verzetsgroep actief. Daar woonde een oude pastoor. De verzetsmensen verkleedden zich als paters en nonnen. Dan leken ze op kloosterlingen en niet op verzetsstrijders. Ook neergestorte Engelse piloten kregen een monnikspij aan om hen zo uit de handen van de Duitsers te houden.

Belangrijke mensen uit deze verzetsgroep werden verraden. Zij werden opgepakt en naar een Duits kamp gevoerd. Daar zijn ze om het leven gekomen.

Er was ook een verzetsgroep rond Huize Molecaten. Vanaf oktober 1944 werden de verzetsgroepen samengebracht in de zogenoemde 'Binnenlandse Strijdkrachten'. Er was ook een Hattemse afdeling.

Wapens

Geallieerde vliegtuigen (uit andere landen die ook tegen Duitsland vochten) dropten wapens uit de lucht. Deze stenguns moesten nog wel in elkaar gezet worden. Dat gebeurde in een huis aan de Zuidwal.

Het Ware Nieuws

In Hattem verscheen ook een plaatselijk verzetskrantje: het 'Ware Nieuws'. Het was heel gevaarlijk om dat krantje rond te brengen. Dat deden vaak vrouwen, de koeriersters.

Maar toen iemand zijn mond voorbij praatte kwam de Duitse geheime politie er achter waar de uitgeverij was. De uitgever kon gelukkig nog net op tijd uit het Hoge Huis ontsnappen, met zijn spulletjes in een mand.

Jodenvervolging in Hattem

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog woonden er in Hattem 32 Joden. De meesten waren op de één of andere manier familie van elkaar.

Maatregelen

Net als de Joden, Roma en Sinti in de rest van Nederland kregen zij te maken met de maatregelen van de Duitsers. Hoewel de Nederlanders zagen hoe gemeen de Duitsers waren, protesteerden er maar weinig. Wie niet deed wat de Duitsers zeiden, liep de kans om zelf ook gestraft te worden. Je nam dus wel een groot risico als je de Joden wilde helpen.

Toch waren er mensen die het aandurfdën om Joden, maar ook andere Nederlanders die door de Duitsers gezocht werden, te verbergen. Veel Joden wilden niet onderduiken, omdat ze dachten dat het allemaal wel mee zou vallen. Ze dachten dat ze niet bang hoefden te zijn.

In Hattem waren er maar een paar gezinnen die onderdoken.

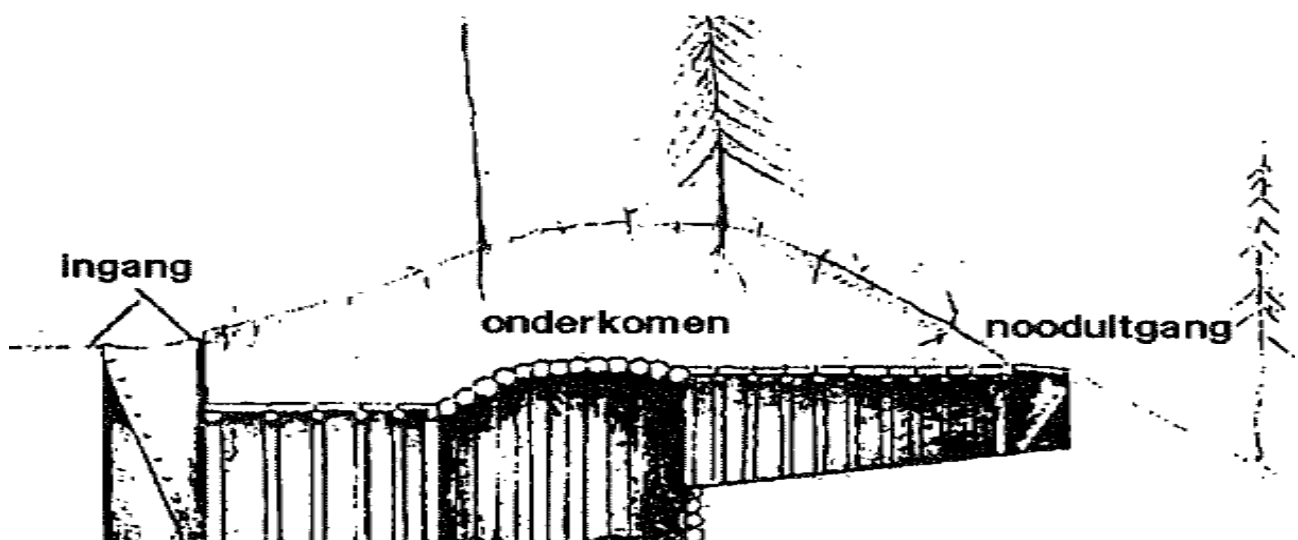
Onderduiken

De bossen rondom Hattem waren een geschikte plek om mensen te verbergen.

De eigenaar van landgoed Molecaten, de familie Van Heeckeren van Molecaten, had al aan het begin van de oorlog toestemming gegeven aan een aantal uit Duitsland gevluchte Joden om een schuilplaats te bouwen. In het lariksbos achter het huis van de boswachter werden hutten gemaakt waar een paar Joodse gezinnen konden wonen. Niet ver daar vandaan was een ondergrondse schuilplaats. De ingang zat onder een omgekeerde voederbak. Er was ruimte voor vijf personen in de schuilhut.

Toen de Duitse SS en de Grüne Polizei op 31 augustus 1944 de schuilhutten in het bos ontdekten, zaten er tien mensen. Zij werden allemaal opgepakt. Na twee jaar veilig geweest te zijn, waren ze verraden. Ze werden naar Auschwitz vervoerd.

Er kwamen maar weinig Joodse mensen terug na de oorlog. Van de 32 mensen waren er in 1945 nog zeven over. Dat was te weinig om de diensten in de synagoge in de Achterstraat te kunnen blijven vieren. Het was het einde van de Joodse gemeenschap in Hattem.

Familie van Gelder-Bakker

Aan de Veldweg 17 woonden Abraham en Elisabeth van Gelder-Bakker. In 1942 doken zij met hun kinderen onder in een hutje op landgoed Molecaten. Op het terrein waren nog twee andere Joodse families ondergedoken. Vanwege de IJssellinie waren er ook Duitse eenheden in de buurt van de onderduikplaats gelegerd.

Op 4 januari 1944 was er een militaire oefening in het bos, waarbij een tank vast kwam te zitten. De onderduikers hadden uit voorzorg hun onderkomens verlaten, maar het hutje werd ontdekt. Door bemiddeling van burgemeester Honcoop werd het gevaar van een Duits onderzoek voorkomen.

Na het incident mochten de ouders van het verzet terug naar de hut, maar hun kinderen moesten ergens anders ondergebracht worden. Maar de vader en moeder voelden zich eenzaam en wilden hun kinderen zien. Ze gingen de kinderen bezoeken. Daarmee brachten ze niet alleen de mensen waar de kinderen ondergedoken zaten in groot gevaar. Door hun onvoorzichtigheid liepen tussen de veertig en vijftig mensen direct gevaar. Op het helpen van Joden stonden immers strenge straffen. Hoe vaak de mensen van het verzet de ouders ook waarschuwden, ze bleven hun kinderen toch bezoeken.

Het verzet moest toen een verschrikkelijke beslissing nemen: omdat ze andere mensen in gevaar brachten, werden de vader en moeder op 22 april 1944 doodgeschoten. Zij werden in het bos begraven en pas na de bevrijding herbegraven op de Joodse begraafplaats aan de Kerkhofdijk. Hun graven zijn er nog steeds.

Dit verhaal laat zien, dat er in de oorlog hele moeilijke beslissingen genomen moesten worden. Beslissingen die wij soms niet begrijpen, maar die toen wel noodzakelijk waren.

Georg Cohn

Aan de Veldweg 9 woonde de Duits-Joodse familie Cohn-Blum. Zij waren in 1936 uit Hamburg in Duitsland naar Nederland gevlucht. Na eerst in Zwolle gewoond te hebben, verhuisde het gezin in maart 1940 naar Hattem. Vader Cohn had een lederwarenfabriek in Zwolle.

Het gezin bestond uit vader Julius, moeder Alix Rosa en hun zoon Georg. Van 1936 tot 1941 zat Georg op de openbare lagere school aan de Dorpsweg. Toen het voor Joodse leerlingen verboden werd openbare scholen te bezoeken, ging Georg naar de Joodse school in Zwolle.

Toen de Joodse mensen zich van de Duitsers moesten melden, besloot het gezin onder te duiken. Moeder Alix Rosa en Georg gingen eerst naar een kennis in Hilversum en vader Julius naar Epe. Later kwamen ze alledrie bij de familie Berends aan de Koeweg terecht. In de zomer verbleef Georg in de schuilhutten in het bos op landgoed Molecaten bij de familie Gerson. In de winter was hij bij zijn ouders aan de Koeweg.

Op 31 augustus 1944 werden Georg Cohn en de familie Gerson verraden en opgepakt. Op 3 september 1944 werd hij vanuit Westerbork op transport gezet naar Auschwitz. Met hetzelfde transport werd ook Anne Frank gedeporteerd. In Auschwitz werd Georg op 6 september in de gaskamer vermoord. Hij werd 14 jaar.

Verhaal: Verboden voor Joden

Een kort verhaal over Georg Cohn
geschreven door Albert ten Cate

Jullie hebben al gelezen dat ook de Joden in Hattem werden gediscrimineerd. Niet alleen volwassenen, maar ook kinderen. In dit verhaal lees je wat Georg Cohn (spreek uit: Keorg Koon) meemaakte toen hij in de zesde klas zat (nu groep 8).

Op een dag zou de hele klas naar zwemles gaan. Ze noemden dat hun zwemdag. Hattem had in die tijd een natuurbad en daar kregen de kinderen toen zwemles. Dat was natuurlijk niet verwarmd, maar de kinderen vonden het altijd een feest om naar zwemles te gaan.

Toen de oorlog nog niet uitgebroken was gingen de leerlingen altijd op hun fiets naar school-zwemmen. Dat ging een stuk sneller dan lopend. Maar de meeste kinderen hadden geen fiets meer, of mochten van hun ouders niet meer op de fiets naar school omdat de Duitsers de fietsen soms in beslag namen. En dan was je je fiets kwijt. Soms ook werden de banden van de fiets gestolen, omdat rubber steeds schaarser werd.

'Jongens en meisjes, we vertrekken naar het zwembad, pak je jas en vergeet je zwemtas niet. Ga maar in de rij staan op het schoolplein,' zei meester tegen de leerlingen.

Georg stak toen zijn vinger op. 'Mag ik ook mee meester?' vroeg hij. 'Natuurlijk mag jij ook mee Georg. Tenminste, als jij je zwemkleding bij je hebt. In je nakie is het water veel te koud. En waarom zou jij niet meegaan?'

'Mijn vader zegt dat Joden niet meer in het zwembad mogen meester. Er staat een bord met Verboden voor Joden bij de ingang.' 'Jij gaat gewoon met ons mee Georg. Als klas zes gaat zwemmen, zwemt Georg Cohn ook.'

Ze gingen dus lopend naar het zwembad, meester Verstraten met zijn 43 leerlingen. Door het plantsoen, over de spoorweg en via de Stadslaan naar de oprijlaan naar het zwembad. Aan de boom bij de oprijlaan was een houten bord gespijkerd. 'Verboden voor Joden' stond er op. 'Ziet u wel meester. Ik mag niet verder,' zei Georg.

De kinderen bleven allemaal staan. Maar meester trok zich er niets voor aan. Lachend riep hij: 'De lucht, de bossen, de groene weiden, die kraaien daar in de bomen, het zwembad. Het is van ons allemaal, ook van jou Georg. En ook de natuur, het weer, de zon en de regen trekt zich niets aan van de oorlog. Kom kinderen, doorlopen. We gaan zwemmen.' Ze liepen door, meester voorop. Maar ze keken ook naar Georg die aarzelend meeliep. Het huilen stond hem nader dan het lachen, dat kon je duidelijk zien.

Bij het hek van het zwembad stond een man van de Weermacht, een soort Nederlandse politieman die voor de Duitsers werkte.

De man had een zwart uniform aan, zwarte rijlaarzen, 'n wijde broek, 'n lichtblauw overhemd en 'n platte pet. Aan het toegangshek was een bord met 'Verboden voor Joden' bevestigd.

De kinderen zagen door het traliehek het water, met zijn strandje en de kleedhokjes. Meester wilde het hek openen, maar de Weermachtsman ging voor hem staan. 'Wacht even' zei hij 'zitten er ook Joodse kinderen in deze klas?'

'Zitten er ook Joodse kinderen in deze klas?'

'Dit is een gewone schoolklas' zei meester 'met gewone jongens en meisjes.'

'Dat vroeg ik niet. Ik vroeg of er ook Joden in deze klas zitten.' De man keek meester dreigend aan. 'Op onze school zitten ook Joodse kinderen' antwoordde meester 'die volgen gewoon alle lessen. En daar hoort zwemles ook bij, dacht ik zo.' 'Dus niet' zei de man 'leest u maar eens wat op dit bord staat. U kunt toch lezen, neem ik aan.'

De kinderen werden ongeduldig en Georg voelde zich steeds beroerder. 'En nu vraag ik het de laatste keer. Zitten er Joodse kinderen in deze klas?'

Meester zei niets. Schudde alleen met zijn hoofd. 'U krijgt hier problemen mee meneer' zei de man. 'Grote problemen.'

Op dat moment stapte Georg naar voren. 'Ik ben een Jodenjongen. De enige in deze klas. Laat mij hier maar staan, zodat mijn klasgenoten nu eindelijk eens een keer kunnen gaan zwemmen.'

Het werd plotseling heel stil bij de ingang. Alleen het geschreeuw van de zwemmende kinderen in de verte hoorde je.

'Zo' zei de man 'jij durft. Maar jij komt er dus niet in. Lees maar wat er op het bord staat.'

'Dat heb ik al lang gelezen' zei Georg. 'Ik vind het helemaal niet erg, want ik hou niet van zwemmen.' 'Nou dan is het opgelost.' zei de man en keek meester aan. Meester deed een stap terug en keek naar de kinderen. Zijn kinderen. Maar ze bleven allemaal staan. Niemand die er aan dacht naar binnen te gaan.

'Nou jongens en meisjes opschieten.' riep de Weermachtsman. 'Ga nu maar, want anders is jullie zwemtijd voorbij.'

Maar de kinderen zeiden niks. Meester, die zijn klas goed kende, begon te glimlachen. Hij knikte en begreep wat ze wilden. Ze wilden helemaal niet meer zwemmen. Ze wilden gewoon terug naar school. Mijn helden, dacht hij, dit zijn mijn helden.

'Je wordt bedankt.' zei meester met een medelijdende stem tegen de man. 'Wij allemaal bedanken je.'

Vastbesloten draaiden de kinderen zich om. Enkelen legden hun armen om Georgs' schouders. 'Kom mee Georg.'

'Eén voor allen en allen voor één.'

En Klaas, die pas geleden het boek De drie musketiers had gelezen, riep triomfantelijk: 'Eén voor allen en allen voor één.'

Een trotse meester keek lachend naar de Weermachtsman, die direct zijn de andere kant op keek...'

Ursula Gerson

Ook het Joodse gezin van Ernst en Sara Julia Gerson-Lippers vluchtte in 1938 uit Duitsland naar Nederland. Ze gingen eerst in Zwolle wonen en in 1939 verhuisden zij naar Hattem. Ursula ging net als Georg Cohn naar de openbare lagere school aan de Dorpsweg.

Toen het gezin moest onderduiken konden zij terecht bij de familie Berends aan de Koeweg. In september 1942 kregen zij een schuilhut op landgoed Molecaten.

Op 31 augustus 1944 werd de familie Gerson (en de familie Lippers) verraden en opgepakt samen met Georg Cohn. Moeder Sara Julia, dochter Ursula en de familie Lippers hebben de oorlog niet overleefd. Ursula werd maar 8 jaar.

Alleen vader Ernst Gerson heeft de concentratiekampen en de oorlog overleefd. Hij is na de oorlog aan de Van Heemstralaan gaan wonen, waar nu de Stolpersteine van Ursula en Sara Julia liggen.

Stolpersteine in Hattem

In 2010 is de 'Stichting Gedenkstenen Hattem' (SGH) opgericht. Doel van de stichting is het plaatsen van Gedenkstenen (Stolpersteine) ter nagedachtenis aan de Hattemers die door de Duitsers vermoord zijn.

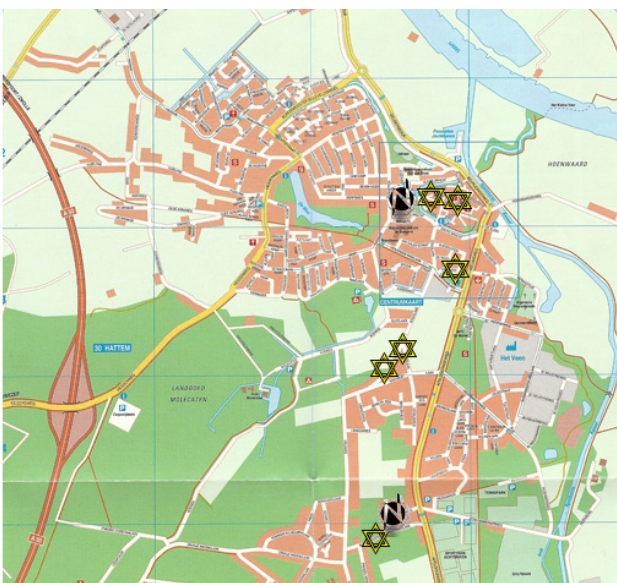
De Duitse Kunstenaar Gunter Demnig is bedenker van de Stolpersteine. Hij heeft al meer dan 100.000 stenen in Europa geplaatst.

Struikelstenen

Stolpersteine worden ook wel 'struikelstenen' genoemd. Het zijn kleine gedenkstenen met een naam, geboortedatum, deportatiedatum, plaats en datum van overlijden. De stenen worden geplaatst direct voor de huizen waar de slachtoffers hebben gewoond.

In Hattem zijn achttien Stolpersteine geplaatst. Zestien Joodse Hattemers, een verzetsstrijder, een weigeraar van de gedwongen Arbeidsinzet en een Hattemer die na spertijd buiten liep, zijn in de periode 1940-1945 omgebracht.

Iedere steen geeft een verdwenen stadsgenoot een plek terug in onze gemeenschap. Hiermee gedenken we de Hattemers die in de Tweede Wereldoorlog zijn vervolgd en omgebracht op grond van hun vermeende ras, geloof of levensbeschouwing.

Wil je meer weten over de Stolpersteine? Kijk dan op de website www.gedenkstenen-hattem.nl

Achterstraat 24

- Mozes van Gelderen (79 jaar)
- Betje van Gelderen-Godschalk (73 jaar)
- Salomon van Gelderen (81 jaar)

Achterstraat 37A

- Michel Klatser (51 jaar)
- Betje Klatser-Godfried (63 jaar)
- Abraham Klatser (23 jaar)
- Andries Klatser (23 jaar)

Burgemeester Van Heemstralaan 1

- Sara Julia Gerson-Lippers (33 jaar)
- Ursula Gerson (8 jaar)

Dorpsweg 7

- Jacob Jan Hoogers (20 jaar)

Kerkstraat 47

- Marinus Rorije (32 jaar)

Parklaan 18

- Rachel Rozeband-Cortissos (87 jaar)
- Mietje Rozeband (53 jaar)
- Reintje Rozeband (45 jaar)
- Joseph Rozeband (44 jaar)

Van Deldensweg 9

- Gijsbrecht van den Ende (35 jaar)

Veldweg 9

- Georg Cohn (14 jaar)

Veldweg 17

- Abraham van Gelder (41 jaar)
- Elisabeth van Gelder-Bakker (38 jaar)

Verhalen: Bombardementen op en rond de Gapersweg

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn er verschillende bommen in de omgeving van de Gapersweg terechtgekomen. De Gapersweg lag precies in de vuurlinie: dicht bij de bruggen die de verbinding naar het noorden van Nederland waren.

Verhaal: Verwoesting van de boerderij aan Gapersweg 5

Dit verhaal is geschreven aan de hand van gesprekken met meneer Wim Bakker, (1936) die als kind woonde aan de Gapersweg 5.

Toen de oorlog begon, zagen de Duitsers dat de boerderij aan de Gapersweg 5 op een strategische positie lag, met vrij zicht op de bruggen, die de verbinding naar het noorden van Nederland vormden. De boerderij werd gevorderd door de Duitse Wehrmacht en werd een schaftwoning voor de Hattemse mannen die voor de Duitsers werkten bij het graven van loopgraven.

Een krater van negen meter diep

Op dinsdag 3 februari 1945 waren de Hattemse mannen aan het werk. Tegen 14.30 uur zagen zij jachtvliegtuigen ('jagertjes') aankomen en gingen daarom schuilen in de kelder van het huis. De jachtvliegtuigen werden gevolgd door de bommenwerpers. Eén van de bommen sloeg ter plekke een krater van negen meter diep en verwoestte de boerderij volledig. De mannen hebben de aanslag niet overleefd.

De bom werd gelost door de Royal Air Force. Zij wilden daarmee voorkomen dat de Duitsers gebruik maakten van de oude IJsselbrug. Maar de bom miste zijn doel, met vreselijke gevolgen.

Bomscherven waren dodelijk

Op datzelfde moment was Hendrikje van de Berg-Oosterveen met haar zoon Elbertus buiten. Zij werden beiden geraakt door scherven van de bommen en overleefden de aanslag niet. Ook Evert Borst was die tijd met twee van zijn zonen op het land, Evert overleefde de rondvliegende scherven niet, zijn beide zonen bleven ongedeerd.

Herdenken

Pas in februari 2025, 80 jaar na de gebeurtenis, was er een herdenking aan de Gapersweg. Er staat nu een paal met een QR code naar de website waar dit tragische verhaal te lezen is. We gedenken op deze plek:

- Hendrikje van de Berg- Oosterveen (58 jaar)
- Elbertus van de Berg (16 jaar)
- Evert Borst (56 jaar)
- Johannes Dekker (38 jaar)
- Roelof Goeree (44 jaar)
- Hendrik van de Hoek (44 jaar)
- Lammert Kwakkel (26 jaar)
- Hendrik van Riessen (19 jaar)
- Gerrit van Rijssen (41 jaar)
- Harmen Slijkhuis (17 jaar)

Verhaal: Bommen op de Gapersweg

Dit verhaal is geschreven aan de hand van het verhaal van mevrouw B. van Rijssen-Lans, de dochter van Hendrikje Lans-Van den Berg, kleindochter van Hendrikje van den Berg-Oosterveen. Hendrikje van den Berg woonde in 1940 aan de Gapersweg. Samen met haar ouders, broers en zussen. Zij maakte van dichtbij mee hoe de bruggen opgeblazen werden, hoe er een noodbrug werd gebouwd en dat er bommen vielen op de Gapersweg.

In 1940 stonden nog geen huizen waar nu de Hollewand, Hendrikjesweg en de Mate zijn. En ook verder richting de IJsselbrug niet. Dit waren weilanden met koeien. Nederlandse soldaten hielden de wegen, de bruggen en het luchtruim in de gaten. Zodat de Duitsers niet ongemerkt de IJssel over konden steken.

De bruggen waren opgeblazen

Op 10 mei 1940 klonk er 's morgens vroeg een enorm kabaal. Pas toen het goed licht werd, zag Hendrikje wat er aan de hand was. De IJsselbrug en de spoorbrug waren opgeblazen met explosieven. Dat hadden Nederlandse soldaten gedaan, zodat de Duitsers niet de IJssel over konden steken. De Duitsers lieten zich helaas niet afschrikken, dus ook in Hattem kregen zij het voor het zeggen. Er kwam uiteindelijk een noodbrug, zodat er weer goederenverkeer tussen Hattem en Zwolle mogelijk was.

Stiekem slachten

Doordat er niet voldoende eten was, kregen mensen in de oorlog voedselbonnen. Deze kon je ophalen bij wat nu de Franse School is. Veel mensen hadden bij hun huis een klein tuintje, hier konden ze extra groente verbouwen, of wat kipjes laten scharrelen.

Had je een volks- tuintje wat verder van huis, bijvoorbeeld bij de Waa, dan werd deze vaak leeggehaald door andere mensen die honger hadden. Als een boer een koe wilde slachten, moest dat stiekem gebeuren, zonder dat de Duitsers erachter kwamen.

Trouwen in de oorlog

Hendrikje van den Berg trouwde in de oorlog met Berend Lans. Om toch de familie nog wat lekkers te kunnen aanbieden tijdens de trouwerij, spaarden ze voedselbonnen. Het was geen groot feest, want het was nog steeds oorlog.

Onder de vloer

In die tijd klopten de Duitsers regelmatig op de deuren, om te kijken of er sterke jonge mannen aanwezig waren. Mannen die aan het werk konden voor ze. Ze klopten ook een paar keer bij Hendrikje en Berend op de deur. Dan trok Hendrikje snel het vloerkleed in de keuken aan de kant, want daaronder zat een luik. Berend kroop dan vlug onder de vloer en Hendrikje legde het kleed weer recht. De Duitsers keken door het keukenraam en riepen: "Kein männer zu Hause" en liepen gelukkig door.

Bommen op de Gapersweg

Op 3 februari 1945 wilden de Engelsen de noodbrug bombarderen, zodat de Duitsers geen aanvoer van goederen en soldaten meer hadden. Dat ging niet goed. De bommen vielen niet op de IJsselbrug, maar op de Gapersweg. Ook op het huis van de ouders van Hendrikje. Die dag kwamen haar moeder en broertje Elbertus om het leven. Hendrikje was verdrietig dat haar moeder en broertje niet meer leefden, maar was wel blij dat de oorlog eindelijk voorbij was.

Verhaal: Mijn broer werd niet gevonden

Dit verhaal is geschreven door Hermien Rave. Zij heeft dit voorgedragen tijdens de dodenherdenking in 2023 in Hattem. Hermien werd geboren in 1948. Dus na de Tweede Wereldoorlog. Zij is de derde en jongste uit het gezin Rave. Ook haar zus Alie is van na de Tweede Wereldoorlog. Hun broer Willem Jan is omgekomen tijdens een bombardement op hun boerderij aan de Geldersedijk, dichtbij de Gapersweg.

Mijn ouders waren Gerhardus Jan Rave en Harmpje van Bruggen. Zij trouwden in 1936 en zijn gaan wonen aan de Geldersedijk 101. Daar is in 1938 ook hun zoon Willem Jan geboren. Hij werd vaak Wimmie genoemd.

Knollen plukken

Op 15 december 1944 was vader knollen plukken op het land aan de Weerdweg, bij de Katholieke kerk aan de Zuiderzeestraatweg. Toen vlogen de Tommies over. Dit waren geallieerde bommenwerpers. Het doel was de IJsselbrug te bombarderen. Maar er waren veel afzwaaiers richting de Gapersweg. Eén van die afzwaaiers raakte de boerderij.

Mijn moeder en broer waren aan het schuilen in de kelder. Wim was toen zes jaar. Toen moeder even naar het eten wilde kijken, kwam er een voltreffer op de boerderij. Het moet een ravage geweest zijn. Moeder is gevonden onder een deurkozijn. Ik weet niet wie haar vond. Vermoedelijk de burens. Mijn broertje is niet gevonden.

Litteken

Toen vader richting huis reed, werd moeder net in een tentwagen richting het ziekenhuis gebracht. Zij kwamen elkaar daar tegen. Zover ik weet heeft moeder geen zichtbare verwondingen aan de aanval overgehouden. Behalve het litteken bij haar mond. Wat het meeste opviel als ze voor de spiegel stond.

Mijn ouders waren altijd vol lof over de zoekactie naar mijn broertje. Ook een Duitse Ortskommandant hielp volop mee. Met deze man heb ik zelf ooit gesproken. Hij heeft rond 1975 de boerderij opnieuw bezocht. Deze commandant heeft jarenlang contact gehouden met een buurman die leraar was. De leraar kon beter Duits spreken. In 1975 had ik zelf inmiddels zonen van rond de 5/6 jaar. Dan pas dringt goed tot je door wat mijn ouders verloren hadden.

Als vermist geregistreerd

Van Willem Jan Rave, geboren op 14 augustus 1938, is niets terug gevonden. Dit kan de reden zijn dat er geen overlijdensakte was. Omdat er geen lichaam was kon de dood niet officieel worden vastgesteld. Mijn broer is als vermist geregistreerd op 30 december 1944. Zijn naam is altijd in het trouwboekje van mijn ouders blijven staan. Dit mocht van hun niet worden gewijzigd.

Het laatste oorlogsjaar

Na de mislukte doorbraak van de Geallieerden bij Arnhem in september 1944 bleef Nederland boven de grote rivieren nog maandenlang bezet gebied. Voedsel en brandstof worden schaars. In West-Nederland overleden veel mensen door voedselgebrek, in Hattem was dit gelukkig niet het geval.

Hier in Hattem aten de mensen geen bloembollen of brandnetels. Velen haalden aardappelen en peulvruchten uit hun eigen tuin. Sommige mensen hadden eigen koeien, varkens of kippen. Melk werd ook in de wijde omgeving opgehaald bij boeren.

Uit het westen van ons land kwam een dagelijkse stroom van voedselhalers. Ze waren met hun gammele fiets of lopend met een karretje op weg naar Friesland. Veel van hen strandden bij de zwaar bewaakte brug over de IJssel en moesten in Hattem blijven.

Overnachten in de gymzaal

Het gymnastieklokaal in de Kerkstraat werd gebruikt om te overnachten. Op de grond lag stro als noodoplossing, maar dat werd een vieze boel. Het Rode Kruis Hattem, dat net opgericht was, verleende hulp.

In Hattem werden ook veel 'doortrekkers' voor de nacht bij inwoners ondergebracht, na een gratis bord pap.

Bomen kappen

In Hattem kenden de mensen wel gebrek aan leidingwater, brandstof en het stopzetten van de gas- en elektriciteitslevering. Dat betekende kou en duisternis in de winter.

Hoewel het verboden was, werden er enorm veel bomen gekapt voor brandstof en om bij de klompenmaker een paar klompen te laten maken.

Om toch licht te hebben werden kaarsen aangestoken. Of ze zetten een fiets op een speciale standaard met het achterwiel los van de grond in de kamer. De dynamo werd aan het achterwiel gezet en met om beurten een kwartiertje 'luchtfietsen' kon je dan een klein lampje boven de tafel laten branden.

Zo kon je toch een spelletje doen. En verder vroeg naar bed.

De bevrijding van Hattem

14 april 1945

Op 14 april bliezen de Duitsers de spoorbruggen en verkeersbruggen op en legden mijnen bij de Hoenwaardse brug. Op die dag kon je vanuit Hattem de Nederlandse vlag zien wapperen aan de Peperbus in Zwolle. Ook kon je de klokken horen luiden. In Zwolle waren de geallieerde bevrijders al gerarriveerd!

16 april

Twee dagen later, op 16 april, werd de Hoenwaardse brug opgeblazen. De schade was nog groter dan in mei 1940.

Die dag probeerde een Canadese patrouille van de Canadian Scotts Hattem te bereiken. Een peloton met luitenant Martin G. van Santvoord, twee politiemannen en vier verzetslieden probeerden via het Kleine Veer met een bootje door de Hoenwaard Hattem te bereiken. Maar ze werden beschoten en keerden terug.

17 april

Op dinsdag 17 april dag stak sergeant John E. Dodd samen met twee Canadian Scotts; soldaat William T. Brown en een onbekende soldaat, de IJssel over. In Hattem zag hij dat de Duitsers inmiddels waren verdwenen!

Van deze drie mannen is onderstaande foto bewaard gebleven. Ter herinnering aan deze gebeurtenis is een herdenkingsplaat geplaatst aan de muur bij de Dijkpoort. Hierover kun je meer lezen op bladzijde 27.

18 april

De dag erna, op 18 april, trokken gemotoriseerde Geallieerden Hattem binnen en was Hattem officieel bevrijd!

Vrijheidsfeesten

De onderduikers kwamen tevoorschijn. Maar met een groot vrijheidsfeest werd gewacht op de bevrijding van West-Nederland.

Intussen werden de NSB'ers en andere verdachten gearresteerd en naar verenigingsgebouw 'Ons Belang' gebracht aan de Kerkhofstraat 9.

De B.S. (Binnenlandse Strijdkrachten) namen voorlopig het bestuur in handen en vestigden zich in het Veldhuis. Dit was door de Grüne Polizei ontruimd.

Voedselrantsoenen

De voedselrantsoenen werden binnen een week verruimd, maar het duurde nog jaren voor bijvoorbeeld de distributie van vlees (november 1949), schoenen en koffie beëindigd wordt.

Omdat de Hoenwaardse brug nog niet hersteld was, werd er een noodbrug gemaakt over drie schepen. Zo konden ze weer naar de Hoenwaard. Overal lagen nog mijnen. Die werden opgeruimd door deskundigen, die een groep Duitse krijgsgevangenen voor zich uit lieten lopen met een prikstok. Al de eerste dag vielen een dode en een zwaargewonde.

Bij het Katerveer legden de Canadezen een Baileybrug volgens de Meccano-manier. Over de spoorbrug konden ze pas een jaar later. In Hattem lag een enorme tankgracht van de Waa door het stationsplantsoen naar de Nieuwstad. Deze werd gedempt.

De kinderen konden weer naar school. Maar de schoolgebouwen waren erg slecht onderhouden en veel ramen waren kapot.

Verhaal: De Peukieszuuker

Als opa op een zondagmiddag met zijn kleinkinderen langs het oorlogsmonument aan de IJssel loopt moet hij altijd denken aan de 27e november 1944. Toen stortte in de buurt van de spoorlijn Zwolle-Apeldoorn bij de dijk langs het rietgat het Engelse Mosquito verkenningsvliegtuig neer.

Het toestel had geprobeerd treinen in Zwolle en afweergeschut onder vuur te nemen. Maar het Duitse afweergeschut, dat op verschillende plaatsen opgesteld stond, zoals bij de Hilsdijk, in de buurt van de Scherenenkweg en de Geldersedijk bij de spoorbrug, schoot stevig terug.

Toen de Mosquito door kogels geraakt werd en in brand vloog konden de vliegers niet meer aan de vlammen ontsnappen en boorde het vliegtuig zich in de dijk, waar nu de A50 loopt.

Opa weet nog dat het vliegtuig regelmatig heel laag overvloog. Soms op een hoogte van slechts dertig meter. Hij herinnert zich dat het vliegtuig vaak 's avonds boven het verduisterde Hattem vloog. Want als de piloot en zijn navigator beneden hen lichtjes ontdekten en in de

gaten kregen dat het Duitsers waren, wierpen zij hun bommen af of gebruikten de boordkanonnen, die in de neus van het vliegtuig zaten. Vandaar dat iedereen z'n ramen van de Duitsers moest dichtplakken met kranten, zodat er geen spoortje licht naar buiten kwam. Dan was het moeilijk voor de piloot en zijn navigator om de plaats te bepalen waar ze over vlogen en waar ze hun bommen moesten afwerpen.

Zelfs het licht van een brandende sigaret kon de piloot vanuit het vliegtuig zien. Daarom noemden veel Hattemers het vliegtuig ook 'de peukieszuuker'. Anderen noemden het 'helden in hout', omdat het vliegtuig grotendeels uit hout bestond.

Opa kan er spannend over vertellen aan zijn kleinkinderen en iedereen die het horen wil.

Monumenten in Hattem

...ontdek de overblijfselen uit de oorlog

Monument aan de Zuiderzeestraatweg

Het monument aan de Zuiderzeestraatweg is opgericht ter nagedachtenis aan de twee geallieerde vliegers die zijn omgekomen toen hun toestel hier neerstortte. Het staat achter de Welkoop winkel.

Op 27 november 1944 stegen 's avonds vijftien De Havilland Mosquito vliegtuigen op vanaf de Engelse vliegbasis Thorney Island.

Zij hoorden bij het 464ste squadron van de Royal Australian Air Force. Drie toestellen hadden opdracht gekregen het spoorwegverkeer in Noord- en Oost-Nederland te verkennen en te vernietigen. Ze hadden tussen Deventer en Zutphen de locomotief van een stilstaande trein uitgeschakeld, en vlogen verder richting Zwolle.

Toen ze om 21.30 uur bij Zwolle kwamen, gingen ze ieder hun eigen weg. De Mosquito HR 353 met piloot William Greenshields en navigator Ted Norman cirkelde rond boven de IJsselbrug en het spoorwegemplacement in Zwolle.

Greenshields (27 jaar)

Norman (23 jaar)

Het toestel werd geraakt door Duits afweergeschut, dat aan de Hilsdijk in Hattem stond. Piloot Greenshields probeerde de Mosquito met een scherpe draai uit het vuur te halen, maar het kwam weer terecht in het vuur van Duits afweergeschut. Het toestel stortte neer in de oude spoordijk. Beide vliegers hebben het niet overleefd.

Ted Norman en William Greenshields zijn op 30 november 1944 begraven op begraafplaats de Kranenburg in Zwolle.

Het monument is in de buurt van de oude spoordijk aan de Zuiderzeestraatweg geplaatst op initiatief van Henk Stalenburg en Herman Koopman. Het werd in 1995 onthuld door een vertegenwoordiger van de Australische Ambassade.

Dit monument is geadopteerd door de Sint Andreasschool.

Oorlogsgraf op de begraafplaats

Op de Algemene begraafplaats aan de Kerkhofdijk is één Gemeenebest oorlogsgraf te vinden. Zo'n oorlogsgraf wordt ook wel een Commonwealth graf genoemd. Landen die bij het Brits Gemeenebest waren aangesloten hadden de afspraak hun soldaten te begraven op de plek waar zij sneuvelden.

Het graf is van de Engelse militair John Austin. Hij is één van de zes gefusilleerden op 4 april 1945 aan de Geldersedijk. Lees hierover meer op bladzijde 21.

De 21-jarige John Patrick Standidge Austin was sergeant van het Engelse Royal Berkshire Regiment. Hij maakte deel uit van het Jedburghteam Dudley van Special Operations. Austin was binnen zijn team bekend als 'Bunny'. Hij bediende de radiozender waarmee het team contact met het hoofdkwartier in Londen had.

Het team werd tijdens operatie Market Garden op 12 september 1944 bij Wierden gedropt. De ploeg moest het verzet in Overijssel mobiliseren, sabotage-acties organiseren en bruggen beschermen die belangrijk waren voor de geallieerde opmars door Overijssel.

Op 18 november 1944 werd John Austin op zijn schuiladres in Luttenberg gearresteerd en naar de Zwolse gevangenis gebracht. Op 4 april werd hij bij de afrit naar de steenfabriek aan de Geldersedijk doodgeschoten.

Dit monument/oorlogsgraf is geadopteerd door de Jan Jasperschool.

Monument aan de Geldersedijk

Het monument aan de Geldersedijk is opgericht ter nagedachtenis aan zes gefusilleerde mannen uit de Zwolse gevangenis. Het staat in het parkje bij de Hollewand.

Op 4 april 1945 schoten de Duitsers zes willekeurige gevangenen uit de Zwolse gevangenis dood bij de afrit naar de steenfabriek aan de Geldersedijk. Het was een wraakactie van de Duitsers omdat het verzet een spoorlijn in Ommen had opgeblazen.

De gedenksteen staat aan de andere kant van de dijk in het parkje bij de Hollewand.

De mannen die omkwamen waren:

- Dirk Eskes was commandant van de Radiodienst van de Raad van Verzet, hij werd 31 jaar.
- Gerrit Bertus (Ben) Buunk was verzetsstrijder, hij werd 27 jaar.
- Floris van Laaken was radiotechnicus in het verzet, hij werd 25 jaar.
- John Patrick Standidge Austin was een Engelse sergeant, hij werd 21 jaar.
- Gerrit van Unen was corveeër in Oldebroek, hij werd 23 jaar.
- Dirk van Diepen was arbeider, hij werd 48 jaar.

Dit monument is geadopteerd door de Van Heemstraschool.

Bunkers of kazematten aan de IJssel

De drie betonnen bunkers aan de Geldersedijk zijn onderdeel van de IJssellinie. Deze IJssellinie bestond uit 43 kazematten langs de IJssel, van Kampen tot Arnhem, die moesten voorkomen dat bij een plotselinge Duitse invasie de legers van de vijand binnen drie dagen in Den Haag zouden staan.

Vanuit de verdedigingslinie konden bruggen en spoorbruggen over de IJssel beveiligd worden met kanonnen en mitrailleurs.

De bunkers in Hattem zijn gebouwd in 1936 en hebben allerlei camouflages gehad. De wanden waren beschilderd met rode baksteentjes, ramen, deuren en een strodak, zodat het van ver leek of er gewone huisjes stonden. Het schietgat was onzichtbaar weggewerkt in het raam.

De bunkers staan in Hattem, maar hebben de namen Zwolle Noord, Zwolle Midden en Zwolle Zuid.

**Wil je meer weten over de bunkers?
Bij alledrie staat een bord met meer informatie.**

Monument aan het Katerveer

Het monument aan het Katerveer is opgericht ter nagedachtenis aan de gefusilleerde mannen uit de Zwolse gevangenis op 10 april 1945. Het staat onderaan de IJsselbrug achter de bunker 'Zwolle Zuid'.

In de avond, bij de IJssel bij het Katerveer (bij de IJsselbrug), schoten de Duitsers tien mannen neer, omdat gedacht werd dat ze in het verzet gezeten hadden.

Negen mannen werden ook werkelijk geraakt. Eén man liet zich net op tijd, geboeid en al, in het water van de IJssel vallen en bereikte lichtgewond de kant zonder dat de Duitsers het zagen.

Deze man was een smid en heeft zelf een gedenkteken van ijzer voor zijn negen omgekomen vrienden gemaakt.

Het werd op die plek geplaatst, maar is door weer en wind vergaan. Het werd in 1980 vervangen door een stenen monument met de namen van acht slachtoffers erop.

- Sipke Jacob Baarsma was ondercommandant Binnenlandse Strijdkrachten, hij werd 24 jaar.
- Bram Fros was verbindingsofficier O.D. (illegale Ordedienst), hij werd 39 jaar.
- Aaldert Geerts was verzetsstrijder, hij werd 24 jaar.
- Raymond A. Holvoet was Belgische SAS para en radio-operateur en werd 21 jaar.
- Asse Nijboer was verzetsstrijder, hij werd 25 jaar.
- Philip Willem Pander was verzetsstrijder en operatieleider van de Binnenlandse Strijdkrachten in Friesland, hij werd 41 jaar.
- Egbert Jan Jacob aan het Rot was verzetsstrijder van 'de Groene' uit Zwolle, hij werd 25 jaar.
- Folkert Wierda was verzetsstrijder en adjudant van Pander, hij werd 55 jaar.

De negende persoon was een Belgische jongen van 16 jaar die lid was geworden van een organisatie die onderdeel werd van de Duitse SS. Maar hij kreeg spijt en was daar ook weer uit weg gelopen. De Duitsers hadden hem daarom gevangen genomen. Omdat hij in Duitse dienst was geweest, is zijn naam niet op het monument geplaatst.

Dit monument is geadopteerd door GBS De Zaaier.

Kunstwerk aan de Andreaskerk

Het kunstwerk aan de zijkant van de Andreaskerk op de Markt is een monument ter nagedachtenis aan alle Hattemers die zijn omgekomen in de Tweede Wereldoorlog.

Het kunstwerk stelt de IJssel en de verwoeste spoorbrug voor. Het kunstwerk is ontworpen door de Hongaarse kunstenaar Layos Györfi. Het is in 1995 onthuld als een algemeen herdenkingsteken voor alle burgerslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in Hattem.

Tot die tijd was er geen monument voor de omgekomen Hattemers. Bij de andere monumenten worden mensen herdacht die ergens anders vandaan kwamen en in Hattem stierven.

De namen van de slachtoffers staan in een boek dat bij het monument hoort. Dat boek ligt in het stadhuis. Daarin staan de namen van zestien Joden, elf mensen die bij Geallieerde bombardementen op de bruggen zijn omgekomen, tien mannen die in Duitsland stierven, iemand die enkele minuten na spertijd op straat is doodgeschoten en iemand die op een mijn is gestapt. In totaal 39 slachtoffers.

Dit monument is geadopteerd door OBS De Vlonder.

Herdenking in 2022

Gedenkplaat aan de Dijkpoort

De gedenkplaat aan de Dijkpoort herinnert ons aan de aankomst van de eerste drie soldaten van het 1st Canadian Scottish Regiment in Hattem op 17 april 1945.

Op 17 april 1945 stak sergeant John E. Dodd samen met twee Canadian Scotts (soldaat William T. Brown en een onbekende soldaat), de IJssel over. In Hattem zagen zij dat de Duitsers inmiddels waren verdwenen. De volgende dag, op 18 april, trokken gemotoriseerde Geallieerden Hattem binnen en was Hattem officieel bevrijd.

Op bladzijde 18 kon je hier al meer over lezen.

De gedenkplaat aan de Dijkpoort is een ovale, koperen plaat met het embleem van het Canadian Scottish Regiment.

Dit monument is geadopteerd door OBS Het Palet.

Gedenkplaat aan de IJsselbrug

De gedenkplaat aan de IJsselbrug in Hattem is geplaatst ter herinnering aan de hongervinter van 1944. De brug was een belangrijke verbinding tussen het westen van Nederland en de noordelijke en oostelijke provincies.

'Hongertrekkers' trokken de brug over op zoek naar voedsel. Ze werden geholpen door bewoners aan beide kanten van de IJsselbrug.

De brug stond bekend als 'de poort naar het beloofde land achter de IJssel'.

De gedenkplaat is van brons en is in 2005 onthuld door de burgemeesters van Hattem en Zwolle.

Dit monument is geadopteerd door de Jan Jasperschool.

Gedenkplaat aan de voormalige synagoge

De gedenkplaat aan de voormalige synagoge in de Achterstraat is geplaatst ter nagedachtenis aan de omgekomen Joodse inwoners van Hattem, Heerde en Epe.

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog bestond de Joodse geloofsgemeenschap van de synagoge in de Achterstraat 33 in Hattem uit personen uit Hattem, Heerde en Epe.

De in de Tweede Wereldoorlog omgekomen zestien Joodse inwoners van Hattem, worden samen met de omgekomen Joden uit Heerde en Epe herdacht door middel van een gedenkplaat aan de buitenkant van de voormalige synagoge.

Dit monument is geadopteerd door OBS Het Palet.

Voormalige synagoge

De Joodse geloofsgemeenschap van deze synagoge bestond uit personen uit de Joodse gemeenschap van Hattem, Heerde en Epe. Door verraad en aanmelding zijn zestien Joodse Hattemers naar de vernietigingskampen gedeporteerd en vermoord. Twee Joodse Hattemers zijn tengevolge van de bezetting in Hattem omgebracht. Slechts enkelen wisten onder te duiken en op die manier te overleven. Het interieur van de synagoge werd tijdens de oorlog beschadigd en de Torarollen gingen verloren

Hieronder staan de namen van 28 Joodse burgers uit Hattem, Heerde en Epe, die hoogstwaarschijnlijk deze synagoge hebben bezocht en in de oorlogsjaren 1940-1945 uit racisme werden afgevoerd en vermoord.

GEMEENTE HATTEM:

MOZES VAN GELDEREN

Geboren: 1-3-1864, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

Gehuwd met:

BETJE VAN GELDEREN-GODSCHALK

Geboren: 8-7-1869, Roden
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

Broer/schoonzuster van:

SALOMON VAN GELDEREN

Geboren: 14-1-1862, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

MICHEL KLATSER

Geboren: 4-7-1891, Amsterdam
Vermoord: 28-5-1943, Sobibor

Gehuwd met:

BETJE KLATSER-GODFRIED

Geboren: 22-10-1879, Meppel
Vermoord: 28-5-1943, Sobibor

Ouders van:

ABRAHAM KLATSER

Geboren: 17-7-1920, Meppel
Vermoord: 30-11-1943, SS Arbeitslager Dorohuczca

ANDRIES KLATSER

Geboren: 13-12-1921, Meppel
Vermoord: 21-1-1945, Auschwitz-Blechhammer

GEMEENTE HATTEM:

RACHEL ROZEBAND-CORTISSOS

Geboren: 22-12-1855, Hattem
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

Moeder van:

MIETJE ROZEBAND

Geboren: 7-2-1890, Olst
Vermoord: 30-4-1943, Sobibor

REINTJE ROZEBAND

Geboren: 23-12-1897, Olst
Vermoord: 11-6-1943, Sobibor

JOSEPH ROZEBAND

Geboren: 30-4-1899, Olst
Vermoord: 9-7-1943, Sobibor

GEORG COHN

Geboren: 11-8-1930, Hamburg
Vermoord: 6-9-1944, Auschwitz

ABRAHAM VAN GELDER

Geboren: 4-1-1903, Avereest
Omgebracht: 22-4-1944, Hattem
(door het verzet i.v.m. groot conflict)

Gehuwd met:

ELISABETH VAN GELDER-BAKKER

Geboren: 10-10-1905, Zwolle
Omgebracht: 22-4-1944, Hattem
(door het verzet i.v.m. groot conflict)

GEMEENTE HATTEM:

SARA JULIA GERSON-LIPPERS

Geboren: 1-9-1911, Nottuln, (Dtl.)
Vermoord: 8-9-1944, Auschwitz-Birkenau

Moeder van:

URSULA GERSON

Geboren: 18-6-1936, Münster (Dtl.)
Vermoord: 6-9-1944, Auschwitz-Birkenau

GEMEENTE HEERDE:

ELIZA ESTHER NATHANS-KOHN

Geboren: 4-12-1871, Heerde
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

ELFRIEDE KOHN-GANS

Geboren: 17-6-1885, Zevenaar
Vermoord: 9-11-1942, Auschwitz

DINA SOPHIA KOHN

Geboren: 1-12-1923, Heerde
Vermoord: 9-11-1942, Auschwitz

ALEX LEOPOLD KOHN

Geboren: 6-5-1917, Heerde
Vermoord: 31-3-1944, Auschwitz

JOSEPHINA ISRAËLINA KOHN

Geboren: 8-4-1873, Heerde
Vermoord: 15-10-1942, Auschwitz

GEMEENTE EPE:

ESTER ELISE GOSSCHALK-STERN

Geboren: 27-3-1894, Epe
Vermoord: 22-10-1942, Auschwitz

SIMON NORTHEIMER

Geboren: 17-3-1894, Herwen en Aerdt
Vermoord: 28-1-1944, Auschwitz

MARGA ZILVERBERG

Geboren: 4-10-1885, Enschede
Overleden: 9-4-1943, Epe
(door zelfdoding i.v.m. naderende deportatie op 10-4-1943)

SANDER VAN DELFT

Geboren: 25-6-1883, Veendam
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

Gehuwd met:

SCHOONTJE DINA KOHN

Geboren: 19-9-1883, Heerde
Vermoord: 14-5-1943, Sobibor

ANDRÉ MEIJERS

Geboren: 27-6-1891, Semarang
Vermoord: 11-2-1944, Auschwitz

Gehuwd met:

ROSETTA MEIJERS

Geboren: 22-6-1891, Baarn
Vermoord: 11-2-1944, Auschwitz

Verhaal: De Jodenster

Wil Cornelissen (1928-2015)

Wil Cornelissen was een Zwollenaar met een Joodse achtergrond. Een achtergrond die hij koesterde en waar hij anderen op inspirerende wijze deelgenoot van maakte. Het was voor hem van groot belang om de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de impact daarvan op de Joodse gemeenschap door te geven aan huidige generaties. Tijdens de dodenherdenking in Hattem in 2011 heeft hij dit verhaal verteld.

Het gebeurde op de Diezerpoortenplas in Zwolle. Moeder liep met haar rieten tasje, waar wat boodschappen in lagen, op de stoep. Aan de andere kant van de straat liep een Duitse militair in de tegenoverliggende richting. Plotseiling stak hij over, bleef voor mijn moeder staan, salueerde correct en vroeg toen of hij een vraag mocht stellen. 'Darf ich Sie etwas fragen, gnädige Frau?'

Vreemd toneel

Op dat moment ging het moeder duizelen. Een Joodse vrouw die in gesprek was met een Duitse militair. Vreemder en angstiger kon het niet. Maar weggelopen kon zij natuurlijk ook niet. Bovendien: zouden vrienden of een kennis niet toevallig getuige kunnen zijn van dat vreemde toneeltje? Het angstzweet stond haar in de nek.

'Darf ich Sie etwas fragen?' Na haar bevestiging (wat kon zij anders?) klonk het: 'Was bedeutet denn der Stern auf dem Mantel. Der Stern mit JOOD darauf.'

Mijn moeder, die heel goed Duits sprak, heeft het hem uitgelegd. Dat zij die ster verplicht moest dragen van de bezetter, dat Hitler dat had bevolen. Dat het een Duitse maatregel was. De soldaat was een ogenblik stil. Hij wist niets te zeggen.

Toen klonk het: 'Aber das ist doch schrecklich. Das ist doch unglaublich.' Ze keken elkaar aan en zwegten een ogenblik. Toen liep de militair, na keurig gesalueerd te hebben, hoofdschuddend weer naar de andere kant van de straat.

Misschien had hij nog nooit een Jood gezien

Mijn moeder vertelde later: 'Het was een jonge knul. Achttien of negentien jaar, ouder niet.' Misschien kwam hij uit een boerendorpje en had hij nog nooit een Jood gezien.

Iedere keer als ik langs die plek loop, de plek van de ontmoeting, daar op de Diezerpoortenplas, denk ik aan die onbekende Duitse militair.

Ik was die dag thuis. Toen moeder binnenkwam, kon zij eerst geen woord uitbrengen. Toen viel zij op een stoel neer en begon onbedaarlijk te huilen. Een uur later kreeg ik het verhaal van de ontmoeting te horen.

Verhaal: Kind in de oorlog

Willem Spannenberg (1938)

Willem Spannenberg deelde zijn herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog met ons tijdens de dodenherdenking in Hattem in 2016.

Ik ben opgegroeid in een gezin met 9 kinderen, waarvan er 3 vóór de oorlog, 3 tijdens de oorlog en 3 na de bevrijding geboren zijn. Toen ik 4 jaar was verhuisden we van de Adelaarshoek naar De Wheeme in Hattem.

Van het begin van de oorlog kan ik mij niets herinneren. Wel dat wij naar Wezep moesten evacueren op een boerenwagen. Vanaf dat moment beginnen er herinneringen bij mij boven te komen.

Kerkklokken

Diepe indruk maakte op mij de verwijdering van één van de luidklokken uit de kerktoren, naar ik meen, begin 1943. Aan lange touwen lieten ze de klok langzaam naar beneden zakken. Het gaf een naar- en bang gevoel.

Luchtaanval

Met een paar kinderen gingen wij melk halen bij de familie Vos, halverwege Zalk. Soms mochten wij meerijden op de wagen van bakker Koopman bij de IJsselbrug. Op enig moment moesten wij hals over kop van de wagen en snel aan de slootkant gaan liggen in verband met een luchtaanval. Dat was best spannend!

Onvergetelijk en angstig was het moment dat er twee Duitse soldaten met getrokken geweer aan de voordeur stonden om mijn vader op te halen. Hij moest met meer mannen mee naar Zwolle en mogelijk naar Duitsland. Mijn moeder riep in haar beste Duits de soldaten ter verantwoording om een vader van vijf kinderen mee te nemen. Gelukkig kwam vader de volgende dag terug en werd daarna ingezet bij graafwerkzaamheden langs de IJssel.

Cokes voor de kachel

Vader moest een keer cokes halen bij de oude gasfabriek aan de Hoopjesweg. Voor de gemeente, maar ook voor gebouwen waar Duitsers waren. Mijn neef Asjen van den Berg hielp daarbij. Plotseling kwam er bericht van een grote razzia. Mijn neef, die rond de 17 jaar was, werd onder de zakken met cokes verborgen. Op de Nieuweweg werden ze door Duitsers aangehouden. Mijn vader maakte schijnbaar diepe indruk op de soldaten door te zeggen dat hij bij 'der Hauptmann' zijn beklag zou doen, want deze vracht was ook voor hem. Daarna mocht hij doorrijden en werd de wagen snel naar de loods gebracht, waar neef Asjen in veiligheid werd gebracht.

Onder de tuinkoepel bij ons huis werd een schuilplaats gemaakt waar de mannen in konden schuilen bij razzia's e.d. De toegang lag achter de koepel onder takkenbossen verscholen. Pas na de oorlog hoorden wij hiervan.

Strozakken rond de kachel

Bij ons in huis sliepen vaak evacuees uit het Westen, onderweg op zoek naar eten. Soms lagen er wel 10 mensen op strozakken rond de kachel die midden in de kamer stond.

Bevrijding!

Wij wisten op 18 april 1945 dat de bevrijding gauw zou komen. Toch moesten wij allemaal in de schuilkamer gaan en afwachten. De paar Duitsers die er nog waren, zouden in paniek kunnen gaan schieten. Gelukkig gebeurde dat niet. Toen kwam het bericht: "Wij zijn bevrijd! De Canadezen zijn in Hattem!". Iedereen huilde van dankbaarheid. De goed verborgen vlag werd gehesen en zingend gingen wij Hattem in.

Verhaal: Armoede voor en in de oorlog

Dirk Jan Wiessenberg (1930)

Ik ben opgegroeid in een arbeidersgezin waar armoede was. Vóór de oorlog was mijn vader regelmatig werkloos en we leefden dan van 'de steun' van 6 gulden per week. Daarvoor moest meestal 2 keer per dag gestempeld worden. Alle werkloze mannen kwamen dan bijeen en ik mocht met mijn vader mee. Dikwijls heb ik de mannen horen zeggen: "Kwamen de moffen maar gauw, dan komt er misschien weer werk". In Duitsland was wel werk, daar zorgde Hitler voor.

Ik herinner mij dat wij naar een evacuatie-adres in Wezep moesten. Vroeg in de morgen van 10 mei 1940 werd al het hoognodige op een handkar geladen en vertrokken we. Na enkele dagen mochten we weer naar huis. Van oorlog had ik niets gemerkt.

Weer thuis ging het leven gewoon verder. De eerste Duitsers heb ik gezien toen zij op een motor met zijspan over de Hilsdijk kwamen, dat waren dus 'moffen', ik had me er een andere voorstelling van gemaakt.

Mijn school werd gevorderd

De eerste oorlogsjaren ging het best goed, mijn vader kreeg werk bij de NS. Spannend was het wel, mijn school werd gevorderd en we gingen maar een halve dag naar school, dus veel vrij!

Op de Hilsdijk werd afweergeschut geplaatst. Er werd volop geschoten op de overkomende vliegtuigen. Wij moesten dan in de door mijn vader gemaakte schuilkelder schuilen.

MoRazzia's

Later kwamen er razzia's en ik werd er opuit gestuurd om te zien of er onraad was.

Toen er een razzia was kroop mijn vader in de teerwagen van de firma Niemeijer. Toen de kust weer veilig was, was mijn vader tot aan de enkels in de teer gezakt en moest hij zijn klompen achterlaten.

Heerlijk vlees

We hebben angstige momenten beleefd. Op de weg vlak voor ons huis viel een doos blikken van een Duitse wagen. Het was heerlijk vlees, wij hebben er lekker van gesmuld. Maar de schrik was groot toen opeens ons huis werd omsingeld door gewapende SD-soldaten. Na onderzoek mochten wij het vlees houden.

Ik werd opgepakt

De stemming werd steeds grimmiger ten opzichte van de Duitsers. Wij hoorden dat de mannen die ze oppakten afgevoerd werden en de Joden vervolgd werden. Zelf ben ik ook met een razzia opgepakt en heb op de markt gestaan om afgevoerd te worden. Mijn moeder wist me vrij te krijgen omdat ik nog geen 15 jaar was, zelfs de burgemeester moest er aan te pas komen.

Gelukkig hadden we altijd genoeg te eten, omdat mijn vader land had gehuurd en daarop eten verbouwde. Er kwamen iedere dag wel 'etenhalers' langs en die mochten 's avonds mee-eten en als het nodig was ook blijven slapen.

Moffenmeiden

De bevrijding was een groot feest. Ik heb de eerste bevrijders zien komen over de Hoenwaard. Overal was er feestvreugde, ook toen de zogenaamde 'moffenmeiden' kaalgeschoren werden, toen vonden we dat geweldig (nu denk ik daar iets anders over).

Verhaal: Herinneringen uit het Rode Dorp

Jan van Keulen (1933)

Ik woonde in de oorlogsjaren in de Tulpstraat in de volksbuurt het Rode Dorp. De meeste kinderen gingen naar de openbare school aan de Dorpsweg en bijna alle jongens voetbalden bij VV Hattem. Wij vermaakten ons vaak op het voetbalveld in het Algemene Veen waar wij onszelf leerden zwemmen in de kolk, bij de sluis en op de Langenberg.

Toen de oorlog uitbrak zijn alle bewoners van het Rode Dorp geëvacueerd naar Heerde. We zijn er drie dagen geweest. Ik kan mij herinneren dat ik de hele tocht achter de driewieler van Harm zonder binties gelopen heb. Na drie dagen waren wij terug. De kanarie die achter gebleven was leefde gelukkig nog.

In 1943 is mijn vader te werk gesteld in Zeeland. Er was beloofd dat zij na 14 dagen een weekend met verlof mochten. Maar mooi niet. Met hulp van iemand van de spoorwegen is mijn vader met 3 anderen na 6 weken gevlucht. Ze zijn in een open kolenwagon naar Zwolle gedropt. Mijn moeder en ik wisten van niets. Midden in de nacht stond mijn vader voor de deur. Broodmager, zwart van de kolen, niet geschoren en geknipt, dus bijna onherkenbaar. De volgende dag is hij in de buurt ondergedoken geweest. Er is nooit een controle van de Duitsers geweest.

Op de bon

Eten en drinken werd steeds schaarser. Bijna alles was op de bon. Ook kleding en schoenen waren op de bon. Mijn vader sneed mij de neuzen van de schoenen af, zodat ik ze langer kon dragen. Buurman Albert Brouwer, die schoenmaker was, sloeg mij kopspijkers onder de klompen zodat die ook langer meegingen.

Toen er geen normale verlichting meer was, had mijn vader een carbid lantaarn geregeld. Ook had hij een spinnewiel gekocht. De lamp brandde de ene avond bij ons en de andere avond bij buurman Brouwer. Er werd een fiets op de kop in de kamer gezet. De dynamo ging op het achterwiel en door te draaien aan de trappers was er licht. Er werd wol gesponnen, gebreid, genaaid, schoenen opgelapt en gerepareerd wat nodig was. Kolen voor de kachel waren ook op de bon. Mijn vader ging vaak 's nachts met Arie Koster er op uit om een boom om te zagen en naar huis te brengen. Het gezaagde hout werd onder de vloer verstopt voor de Duitsers.

Turfschepen in het kanaal

Op een zondagochtend gingen mijn vader, buurman Brouwer en ik vissen in het kanaal. Bij de sluis lagen twee turfschepen. De schippers en hun vrouwen stonden op het dek met elkaar te praten toen er twee Engelse jachtvliegtuigen aan kwamen vliegen. Mijn vader trok mij nog de wal op, maar de schepen kregen de volle laag. Er vielen een dode en twee gewonden op de boten, maar wij waren ongedeerd.

Vlak voor Hattem bevrijd werd kwam er via de Geldersedijk een Canadese tank met verkenners Hattem binnen rijden. Ik heb een foto waar ik met vele jongens en meisjes op deze tank zit.

Verhaal: Wij dachten dat er niets mis zou gaan

Henk Nagelhout (1926 - 2019)

Henk Nagelhout heeft de herinneringen van zijn vader, ook Henk, opgeschreven naar aanleiding van gesprekken die zij hierover voerden.

Ik was 14 jaar toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. In de tijd die voorafging aan de oorlog merkte ik geen spanning of dreiging van een mogelijke oorlog. Uitgebreid nieuws op allerlei media zoals dat vandaag de dag allemaal op je afkomt, was er niet in die dagen. De enige radio in het huis stond vaak niet aan en als er wel naar geluisterd werd, was het aanbod zeer beperkt. Bepaalde zenders waren zelfs taboe.

Via een door mijn broer Dries zelfgebouwde kristalontvanger hoorden we wel eens nieuws over wat er speelde in Duitsland. Maar we luisterden liever naar uitzendingen van De Bonte Dinsdagavondtrein van de VARA. Eén van de taboezenders! Ik merkte ook niets van spanning bij mijn vader en moeder. En ook niet dat ze zich zorgen maakten over het bedrijf. Ook zij dachten dat er niets mis zou gaan, dat werd mij later pas duidelijk.

Het bedrijf Nagelhout ging min of meer gewoon door tijdens de bezetting. Er werden dekluisen, zwaarden en kajuiten gemaakt voor schepen van het hout uit de bossen van Molecaten. Ik was 13 jaar toen ik met werken begon bij mijn vader. We zaagden ook bomen rond de sportvelden aan de Moslaan. Dat hout werd gebruikt bij de bouw van loopgraven.

Dekking zoeken

Ergens in 1944 kregen we de opdracht hout af te leveren voor de Duitsers op een militair vliegveld bij de Duitse grens. Samen met Jan van den Berg en een Duitse soldaat. Vier dagen met paard en wagens waren we onderweg.

We konden bij een NSB-boer overnachten. Tijdens die tocht was het gevaarlijk in open terrein. Engelse jachtvliegtuigen beschoten alles wat verdacht leek. Vaak moesten we van de wagens afspringen en dekking zoeken in de berm of slootkant. Spannend was dat. Wij als 17-18 jarigen zagen geen gevaar.

Olie uit beukenootjes

Het meest angstige avontuur beleefde ik bij het ophalen van een fles bakolie bij Visser in Berghuizen. Onderduikers hielpen met het persen van olie uit beukenootjes. Ik had net een fles gekregen van een van de onderduikers (dat was meester Van Dalfsen van mijn lagere school), en was net op de fiets gestapt. Toen verschenen twee landwachters die me wilden aanhouden en controleren. Ik heb nog nooit zo hard gefietst in mijn leven! Er werd met scherp geschoten en ik hoorde de kogels om mijn oren vliegen. Maar ik ben wel ontsnapt.

Een bijzonder moment beleefde ik met drie vrienden. Henk Visser, Berend Broekhuis, Arie Rouw en ik hebben meegewerkt aan het verstrekken van inlichtingen aan de geallieerden in Zwolle. Berend zwom de IJssel over om uit te leggen waar het afweergeschut van de Duitsers verstopt was.

Van de laatste periode van de oorlog herinner ik me de grote luchtvloten van jachtvliegtuigen en bommenwerpers. En later de nog grotere eskaders B24 bommenwerpers die overvlogen voor de bombardementen in Duitsland. Dat de vrede kwam was een grote zegen.

Verhaal: Een leven verloren in de laatste oorlogsdagen

De tragedie van Marinus Rorije, geschreven aan de hand van gesprekken met zijn dochter Riek.

Het is maandag 2 april 1945, Tweede Paasdag. De bevrijding is nabij, maar de dreiging van de bezetter is nog steeds voelbaar.

Dit weekend is de zomertijd ingegaan, waardoor de dagen opeens een uur langer lijken. Na maanden van duisternis voelt deze eerste zonnige dag als een nieuw begin. De mensen komen voorzichtig hun huizen uit om even de ellende van de oorlog te vergeten. Maar ondanks de vreugde over de naderende bevrijding gelden de strenge Duitse maatregelen nog steeds. De avondklok, ingesteld door de bezetter, schrijft voor dat niemand na 20.00 uur op straat mag zijn.

Marinus Rorije en zijn vrouw Maria de Ruiter wonen met hun twee kinderen Albert en Riek in de Kerkstraat.

Op deze maandag brengt Maria's zus Nella een bezoek aan het jonge gezin. Er klinken gewerschoten in de stad. Nella durft niet alleen naar haar huis aan de Allee te gaan. Als het tien voor acht is, besluit ze vanwege de naderende avondklok toch maar naar huis te gaan. Marinus biedt aan om samen met zijn twee kinderen een eindje met haar mee te lopen.

Ze lopen tot aan de Nieuwstad, waar Nella veilig naar huis gaat en Marinus met zijn kinderen terugkeert. Ze haasten zich door de stad; de avondklok is net ingegaan. Bij de Grote Kerk ziet Marinus zijn vrouw Maria in de verte in de deuropening staan. Ze wenkt hem en roept dat hij vaart moet maken omdat de landwachters gesignaleerd zijn in de stad.

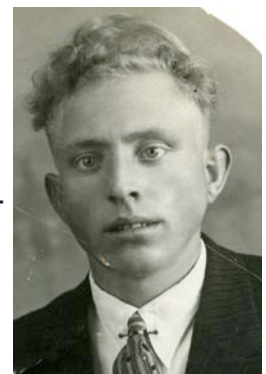
Op datzelfde moment naderen veldwachter Reeder en landwachter De Haan vanaf de Markt. De landwachter, die werkt voor de Duitse bezetter, heeft de taak om de orde te handhaven en overtreders van de avondklok op te pakken.

Marinus, zich bewust van het gevaar, tilt zijn dochtertje Riek van drie op de arm om sneller te kunnen lopen. Zijn negenjarige zoon Albert loopt mee. Dan klinken er schoten.

Marinus wordt in zijn rug geraakt, een tweede schot treft zijn hoofd. Hij zakt in elkaar. Kleine Riek valt op de grond, maar weet zich op te richten en strompelt huilend naar haar moeder. Albert rent ook naar huis.

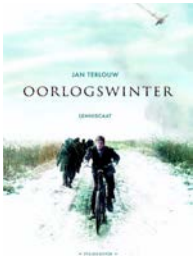
Voor de groentewinkel van Agterhuis, in de Kerkstraat, ligt Marinus dodelijk gewond.

Gemeentearts Mesdag arriveert snel, maar hij kan niets meer voor Marinus doen. Twee uur later, rond half tien 's avonds, sterft hij aan zijn verwondingen. Marinus Gerhard Rorije werd slechts 32 jaar oud.

Leestips

Wil je meer lezen over de Tweede Wereldoorlog? Deze boeken zijn geschikt voor de bovenbouw:

Oorlogswinter - Jan Terlouw

Een spannend boek met in de hoofdrol Michiel een ongeveer 15-jarige jongen die tijdens de hongerwinter steeds verder betrokken raakt bij illegale activiteiten. Het verhaal is gebaseerd op de ervaringen van de schrijver, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Wezep woonde.

Buiten is het oorlog - Janny van der Molen

Miljoenen mensen lazen het dagboek van Anne Frank. Dit boek is een versie voor kinderen en geschreven in tien thema's: lachen, familie, school, oorlog, angst, onderduiken, schrijven, moed houden, verliefd zijn en verraad. Je leest over het leven van alledag van Anne en haar familie. Maar ook hoe Anne feest viert, dromen heeft, verliefd is en zich soms blij voelt. Met mooie tekeningen en foto's.

Naar het noorden - Koos Meindert

Het boek gaat over Jaap, zijn zus en broertje. Zij vertrekken met een grote groep ondervoede 'bleekneusjes' uit het westen van Nederland naar het platteland in het noorden waar nog wel voldoende voedsel is. Jaap wordt gescheiden van zijn zus en broertje en ondergebracht bij vreemden. Het is moeilijk om in dit nieuwe wereldje een plek voor zichzelf op te eisen. Hij vraagt zich af wanneer hij zijn ouders, broertje en zus weer terugziet.

Het vuur van de vrijheid - Sjoerd de Vrij

Een stripboek over gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog, waaronder de treinbeschieting in Hattemerbroek in 1944. Achter in het boek vind je ook oude foto's en verhalen van ooggetuigen.

Oorlog in inkt - Suzanne Wouda

De verhalen in dit boek zijn gebaseerd op echte verhalen van kinderen en jongeren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zeven meisjes en zeven jongens laten je hun verhalen meebelevan van 1940 tot zomer 1945.

Toen het oorlog was (1939-1945) - Annemieke de Groot

Dit is een informatief boek voor kinderen die meer willen weten over de Tweede Wereldoorlog, met speciale aandacht voor Nederland. In het boek vind je veel historische foto's en tekeningen, die de tekst tot leven brengen.

Aan dit boekje hebben meegewerkt:

4 en 5 mei comité Hattem
Gemeente Hattem
De heer H.J. Stukker
De heer E.N. van der Wolf
De heer A. ten Cate
Heemkunde Hattem
Streekarchief Epe, Hattem en Heerde
Voerman Stadsmuseum Hattem
Henri van de Vosse
Angela van Erven

Redactie en vormgeving:

Saskia Lammerts

Dit boekje is met zorg samengesteld. Zijn er zaken niet juist weergegeven, of mist er iets? Laat het ons weten! De contactgegevens van het 4 en 5 mei comité Hattem zijn te vinden op de website www.hattem.nl.

4 en 5 mei comité

Hatterm